

VADAI ISTVÁN

A majornoki hegyszakadék

MIKSZÁTH KÁLMÁN: A JÓ PALÓCOK

A *jó palócok* című kötetet általában Mikszáth író indulása kapcsán szokás emlegetni. Ez a kötet hozta meg *A tót atyafiak* sikere után az országos írói hírnevet. Ismert és elismert szerző lett, novellásköteteit több nyelvre lefordítják, magyarul pedig egymást érik az újabb és újabb kiadások. A novellák egyike-másika középiskolás szöveggyűjtemények állandó darabjává vált, méltán.

Mikszáth írói ereje világosan megmutatkozik ezekben a rövid rajzokban, kevés szó esik azonban a tankönyvek és szakkönyvek lapjain *A jó palócok* kompozíciójáról. A szakirodalom általában Mikszáth parasztábrázolását méltatja, azt a lépést, ami Jókaihoz képest határozott fejlődést jelent. Az író immáron belső nézőpontot választ, ismeri parasztfiguráinak a környezetét, érzelmeiket; szeretettel mutatja be szülőföldjének alakjait. Azzal már inkább vitába lehet szállni, hogy mindez a jókais romantika, vagy a realizmus eszközeivel történik-e.

Jelen dolgozatban Mikszáth novelláskötetéhez másként közelítünk. A kötet kompozícióját vizsgáljuk, mert ezt valamilyen érthetetlen oknál fogva a szakirodalom ez idáig igencsak elhanyagolta. Az egyes írások keletkezéstörténetéről a kritikai kiadás beszámol, a teljes kötet szerkezetével azonban nem foglalkozik. Összeállítja ugyan a kötetben szereplők katalógusát, de mindezt csupán azért teszi, hogy a szót a realizmus-romantika kérdése körüli vitára terelje.

Kezdjük talán éppen itt, a seregszemlénél. Azonnal olyan megfigyeléseket tehetünk, amelyek a kötet kompozíciójára világítanak rá. Feltűnő például, hogy *Csuri Jóska* alakja két novellában bukkan fel. Elsőként rögtön a nyitódarabban, *A néhai bárány* ezekkel a szavakkal kezdődik:

Az napról kezdem, mikor a felhők elé harangoztak Bodokon. Szegény Csuri Jósának egész hólyagos lett a tenyere, míg elkergette a határból Istennek fekete haragját, melyet a vilámok keskeny pántlikával hiába igyekeztek beszegni pirosnak.

Másodjára a *Hova lett Gál Magda?* című írásban pillanthatjuk meg:

Alkonyodni kezdett. Csuri Jóska, a bakter, éppen ott guggolt a falu végén a haranglábnál, s csak azt várta már, míg a tiszteletes uram tehenei beérnek a csordával, mert ezeknek a megérkezésétől függ vala az estének pontosan való elharangozása Bodokon.

Az első novellában *Csuri Jóska* alakja éppen csak felbukkan, a történetben nem játszik semmiféle szerepet; a záródarabban ezzel szemben ő próbál segíteni a bajba jutott lánynak, valódi szereplővé válik. A két jelenet tehát nem pontosan azonos súlyú. Mégis vitathatatlan, hogy a figura felbukkanása keretes szerkezetet hoz létre. Ezt a harangozás szignáljellege még fel is erősíti.

Nem tekinthetjük tehát a novellák sorrendjét esetlegesnek. Tudatos írói eljárás sejlik föl a legelső tétova kísérletre.

Miféle rend, miféle kompozíció van tehát *A jó palóco*kban? A novellák azonos vidéken, a Palócföldön játszódnak. Az események közel azonos időben játszódnak. Szereplőik túlnyomórészt parasztok, s az író figurái többször visszatérő szereplők, az egyik írásban bemutatja, egy későbbi történetben már ismerősként emlegeti jó néhányukat. Az írások tehát a teret, időt, szereplőket tekintve egységesek. A szövegek kohézióját erősíti, hogy utalásokat találhatunk közöttük. Mire végigolvassuk *A jó palóco*kat, Vér Klárát, Filcsik Istvánt vagy Timár Zsófit személyes ismerősünknek érezzük.

Mindez a kötetet regényszerűvé teszi. Ha nem kiragadott novellákat olvasunk, hanem az egészet, egy naiv olvasat regényként is érzékelheti Mikszáth művét. Mégsem regény, hanem novellafüzér. Olyan tematikusan erősen szervezett novellafüzérek elődje, mint amilyen majd Kosztolányi *Esti Kornélja*, vagy Krúdy *Szindbádja* lesz. Azoknál a főszereplő személye az összetartó kapocs, Mikszáthnál a jó palóco.

Kövessük most az előbb említett, elképzelt naiv olvasatot, és próbáljuk meg ebből a nézőpontból megérteni a kötet szerkezetét. A gyanútlan olvasó igyekszik a legkézenfekvőbb megoldást választani, hiszen nincs oka rá (legalábbis egyelőre), hogy bonnyolultnak képzelje a művet. Elsőként tehát egy természetes rendet választ.

Az időrend

A novellák látszólag időrendben sorakoznak egymás után, pontosabban fogalmazva: az elbeszélte események belső idejének megfelelő sorrendben. Kevés konkrét időpontjelöléssel találkozhatunk, csak néha-néha bukkan fel egy-egy olyan hivatkozás, amelyik másik elbeszélésre vonatkozik, amiből kideríthető, hogy melyik esemény történt előbb, vagy később.

Persze vannak nyilvánvaló esetek. Vér Klári előbb *A bágyi csoda* történetében lesz Gélyi János szeretője, s csak ezután, már mint Gélyi János felesége szerepel a *Szegény Gélyi János lovai* című írásban. Ugyancsak valószínűnek tűnik, hogy Timár Zsófi azért hord fekete kendőt *A bágyi csoda*ban, mert a *Timár Zsófi özvegye* című novellában éppen arról olvashattunk, hogy elveszítette a férjét. (Az utóbbi példa nem feltétlenül igaz, Timár Zsófi már akkor fekete kendővel fejezi ki szalmaözvegyességét, amikor a férje még él. Ennek ellenére a naiv olvasó ok-okozati összefüggést láthat a két mozzanat között, s miért is tenne másképp?)

Ha aprólékosan összevetjük Mikszáth írásainak szövegét, találhatunk még néhány utalást, de legtöbbször csak annyi derül ki, hogy egy-egy esemény melyik évszakban játszódik, a novellák közös szereplői különálló történetekben szerepelnek, nem feszül az írások mögé érzékelhető idősíki. Annál meglepőbb, hogy arra is akad példa, hogy az író megsérti ezt a látszólagos laza időrendet.

A tizenöt írás közül *Az a pogány Filcsik* a hatodik. Ennek a történetnek a vége felé a következő mondatot olvashatjuk:

Egy cserjéhez érve, a majornoki hegyszakadéknál (ott, ahol éjente, mint mondják, a Gélyiné lelke nyargal megriadt lovakon) megbotlott valamiben a gyalogúton.

Gélyiné, azaz Vér Klára a *Szegény Gélyi János lovai* című írásban zuhan a majornoki hegyszakadékba, ez pedig a kötetben a tizenharmadik novella! Fel kell tehát adnunk a szigorú kronológiáról szóló elképzelésünket. Mivel az író megsérti az általunk elképzelt, természetesnek tűnő rendet, más megoldást kell keresnünk.

Kézenfekvő ötlet megvizsgálni a novellák keletkezési sorrendjét, hiszen ez nyilvánvalóan befolyásolhatja a kötetbeli közlési sorrendet is. A kritikai kiadás alapján két

jegyzéket készíthetünk. Az első a novellák első kidolgozásának, első közlésének (általában folyóiratközlésének) sorrendjét tükrözi. (Ez természetesen nem feltétlenül azonos a megírás sorrendjével, hiszen Mikszáth leadhatott korábban megírt novellát is egy későbbi időpontban. Az azonos hónapban közölt írások sorrendje is módosítható):

1. *Az a pogány Filcsik* (1876. október) [*A Filcsik uram bundája* címmel]
2. *A gyerekek* (1879. november) [*A mézeshetek* címmel]
3. *Galandáné asszonyom* (1879. december) [*Luca* címmel]
4. *Két major regénye* (1881. március)
5. *Bede Anna tartozása* (1881. március)
6. *Timár Zsófi özvegyége* (1881. március)
7. *Péri lányok szép hajáról* (1881. április)
8. *A kis csizmák* (1881. május) [*A kis András csizmái* címmel]
9. *A bágyi csoda* (1881. május)
10. *Szücs Pali szerencséje* (1881. május)
11. *A góizoni Szűz Mária* (1881. május)
12. *Szegény Gélyi János lovai* (1881. június)
13. *A néhai bárány* (1881. október)
14. *A „Királyné szoknyája”* (1881. december)
15. *Hova lett Gál Magda?* (1881. december)

Ehhez képest a kötetben a következő sorrendben található meg a novellák:

1. *A néhai bárány*
2. *Bede Anna tartozása*
3. *Péri lányok szép hajáról*
4. *A kis csizmák*
5. *Timár Zsófi özvegyége*
6. *Az a pogány Filcsik*
7. *A bágyi csoda*
8. *Szücs Pali szerencséje*
9. *Galandáné asszonyom*
10. *A góizoni Szűz Mária*
11. *Két major regénye*
12. *A „Királyné szoknyája”*
13. *Szegény Gélyi János lovai*
14. *A gyerekek*
15. *Hova lett Gál Magda?*

A két lista alapján rögtön felfigyelhetünk néhány dologra. Természetesen a két lista nem azonos sorrendet tükröz, ennyire még a naiv megközelítésünk sem naiv. Megfigyelhető, hogy három, korábban megírt novella kerül a kötetbe, ezeket egészíti ki az író egy szűk év alatt kötetnyivé. A három korábbi írás közül a legelső a Mikszáth korai írásaiban többször is megrajzolt Filcsik István csizmadiamesterről szól. A figura kissé elüt *A jó palócok* alakjaitól, inkább a kezdeti évek Suska Mihályára, vagy Stofi bácsijára hasonlít. A két másik novella önéletrajzi ihletésű, Mikszáth saját magát rajzolja meg a babonás temetői történetben és az ifjúházásokról szólóban is. Vagyis a kötet legkorábbi darabjaiban szinte még nyoma sincs a későbbi szerkezetnek, hiányzanak az ismert szereplők.

Az 1882-es kötet egységes hangját, szereplőgárdáját, helyszínét és vélhetően a kompozíciót is csak 1881-ben alkotja meg az író. Egyetlen év leforgása alatt igazítja egymáshoz az egyébként még 1881-ben is különböző helyszínekkel megírt történeteket.

A listákból jól látszik az is, hogy *A néhai bárány* és a *Hova lett Gál Magda?* szinte közvetlenül egymás után készült, vagyis a dolgozat elején említett keretes szerkezetnek egyszerű technikai magyarázatát is fellelhetjük: Csuri Jóska neve előbb egy 1881. októberi, majd egy decemberi írásban tűnik fel. A keret azáltal jön létre, hogy Mikszáth a két írásból nyitó- és záródarabot készít.

A *Szegény Gélyi János lovai* majdnem utoljára készült el, Gélyiné majornoki hegyszakadékban bolyongó lelkéről tehát csak 1881. júniusa után tudhat Mikszáth, hacsak nem gondolta már el jóval a megírás előtt a történetet. *Az a pogány Filcsik* első változata pedig a kötet legkorábban keletkezett darabja, vagyis a Gélyinéről benne tett megjegyzés utólagos betoldás. Valóban így van, az 1876-os folyóiratközlésben a korábban idézett szövegrész még így szerepelt:

Egy cserjéhez érve, egyszerre megbotlott valamiben a gyalogúton.

Ezen még az 1881-es újraközléskor sem módosít az író, csak amikor *A jó palócok* kötetét összeállítja, akkor igazít a szövegen. Mikszáth szándékosan zavarja össze az időrendet, szándékosan olyan eseményre hivatkozik, amiről az olvasó majd csak később értesülhet! Ezt persze csak akkor érzékelhetjük, ha újraolvassuk a kötetet.

A helyszín

Elképzelt gyanútlan olvasónk másik természetesnek tűnő elképzelése a novella-füzer helyszínére vonatkozhat. A novellák Mikszáth szülőföldjén, a palócság lakta vidéken játszódhatnak. Nem ritka az olyan olvasó, aki valóban létező falvakkal tekinti Bodokot, Gózont, Majornokot, Csoltót; valóban létező pataknak hiszi a Bágy patakat. Ezek persze költött földrajzi nevek, a térképen hiába is keresnénk őket. Mikszáth alakította ki azt a képzeletbeli térképet, ahol *A jó palócok* történetei zajlanak. Az illúzió azonban tökéletes.

A tizenöt novella ügyesen összemossa a valóságos és képzeletbeli helyeket. Az Ipoly, a Cserehát vagy Miskolc neve összeköti a valós helyszínekkel a mesebelit. Azt is tudjuk, hogy a költött nevek mögött létező falvak lapulnak, Bodok alatt például Mikszáth szülőfaluját, Szklabonyát kell elképzelnünk. Itt játszódik az egyes szám első személyben megírt *Galandáné asszonyom*, itt található a több novellában is emlegetett savanyúkút. Majornok neve mögött talán Mauks Ilona faluja, Mohora rejtőzhet, Mikszáth más írásaiban majornoki kisasszonyokat emleget, nem lehetetlen, hogy Mauks Ilonára és Kornéliára gondolva. A Bágy patak ezután nem lehet más, csak a két falut valóban összekötő Kürtös patak.

A jó palócok első kiadásának illusztrátora, Dörre Tivadar igazi térképen is megörökítette a novellafüzer helyszínét. A metszet igen kicsire sikerült (2,5 cm × 2,5 cm), alig vehető ki a rajz, a feliratok pedig szinte egyáltalán nem; két helyen záródíszként szerepel a kötetben. A kritikai kiadás már nagyítva (!) közli a fotóját (3,5 cm × 3,5 cm), sajnos nagyítás és a fotó minősége miatt a feliratok teljesen olvashatatlanná váltak. Az eredeti illusztrációt erősebben nagyítva mégiscsak kisilabizálhatóak a térkép feliratai.

A Bágy patak (ahogyan a valódi Kürtös patak is) nagy félkörívet leírva siet a rajz alján feltüntetett Ipolyba. A jobb partján rendre be van jelölve Bágy község, Majornok, Csoltó, Bodok; a túlsó parton pedig Gózon. Ezek a falvak *A néhai bárány* szövegében

valóban így követik egymást, az író ebben a sorrendben említi őket, amikor Baló Ágnes kelengyészládájának útját leírja. A térképen szerepel még két különálló major, nyilván a *Két major regénye* című írás helyszíneként. Fellelhetjük a majornoki hegyszakadékokat, valamint a gózoni erdőt, ahol a szent kút közelében játszódik *A gózoni Szűz Mária* története.

A kicsinyke illusztrációt nézegetve önkéntelenül is J. R. R. Tolkien regénye, *A gyűrűk ura* jut az ember eszébe, vagy talán klasszikusabb példa: Milne *Micimackója*. Olyan háttérrel jelent a Mikszáth-novellák mögött ez a rajz, mint a Milne-regényben a Százholdas Pagony, vagy a Méhek Fája.

Tekinthető-e a Micimackóhoz hasonlóan ez a térkép a kötet szerves részének? Írói szándékot tükröz-e az első kiadásbeli illusztráció? Naiv olvasatunk szerint: igen, hiszen kiszolgálja azt az igényünket, hogy a történeteket egyszerűen elképzelhető térben rendezze. Sajnos a kronológiáról szóló gondolatmenethez hasonlóan itt is be kell majd látnunk, hogy az első megközelítés nem illeszkedik pontosan a szövegből kideríthető tényekhez.

A térképen hiába keressük a Bogát-hegyet, vagy a Királyné szoknyáját, ezek csak a szövegben szerepelnek. Baj van a helységek szomszédsági viszonyaival is, hiszen a *Hova lett Gál Magda?* című írásban a következőket olvashatjuk a bodoki csevicekútról és az azt őrző Szent Vendelin szoborról:

Hanem aztán volt e miatt a kút miatt »hiba« is. Mikor azt a határigazítási pört vitték a majornokiak ellenük s megnyerték a felső réteket, úgyhogy immár a kút is az ő határukba esett, a prókátor felszámította az eddigi hasznélvezetbe a savanyúvizet is, melynek használata huszonhét esztendő óta naponta egy váltó forintnyi jogtalan hasznót eszközölt minden bodoki ember egészségi állapotában, minélfogva most ezen kártétel egy kerek sumában léssen visszatérítendő a majornokiaknak.

No, ha ezt így ítéli meg a tekintetes vármegye, nemcsak az egész határ úszik utána a kútnak, de a hajszálaik sem az övék többé.

A rétet már nem is sajnálták, a Szent Vendelinen is segítettek, rávésetve, hogy: »Ezen Szent Bodok helysége költségén emeltetvén, ámbátor most kápolnástól, mindenestől a majornoki határban vagyon, mindazonáltal a bodoki határra ügyel fel«, de bezzeg a kút, vagyis az újonnan támasztott követelés miatt nagy rémület volt a faluban.

Mármost a térképre pillantva rögtön megállapíthatjuk, hogy Bodok és Majornok nem határos egymással, közöttük fekszik még Csoltó! A novellát azért idéztük ilyen terjedelmesen, mert jól rávilágít Mikszáth alkotói módszerére. A szobor talapzatára vésett felirat történetét megírta már egyszer *Az igazi humoristák* című kötetben (KrK. 54.), s egy későbbi történetben, a *Krúdy Kálmán csínytevésében* is szerepelteti. Majornok pedig talán azért szerepel az anekdotában, mert Mikszáth ehhez a helységhez kapcsolja tréfás anekdotáinak legtöbbjét. *A jó palócok lapjain* ezek közül *Az a pogány Filcsik* című novellában olvashatunk ilyet:

Mert... de köztünk maradjon, ez a Majornok a leghitványabb falu az egész környéken. Egyrészt, hogy a legszegényebb a népe, de kivált, mert nincs egyetlen kövezett útja, hídja, még csak helységháza sincs.

Ami nem is csoda, mert a megyei uraknak még sohasem volt szeretőjük Majornokon, minélfogva arrafelé építették az országutat, amerre jártak.

Ott van, természetesen azt, a csoltói országút: olyan, mint a palló; a szép Bitró Erzsébetnek köszönheti a Bágymelléké, míg a Karancsalja a deli Vér Jánosné tejszín arcát áldhatja.

Ez a néhány bekezdés szinte szó szerinti átvétel egy másik írásból, a *Rajzok a régi vármegyéből* című regényből. Ez 1881 nyarán jelent meg folytatásokban a Pesti Napló hasábjain. A bennünket érintő rész így szól:

Miért hát, hogy mégis ez a leghitványabb falu a vidéken?

Talán mert feneketlen sárfészek, mert egyetlen kövezett útja sincs? No, bizony ennek igen egyszerű volna a magyarázata. Mind olyan vicispánok uralkodtak a vármegyében, akiknek nem volt Majornokon szeretőjük, minélfogva mindenik arra felé építette az országutakat, ahol udvarolt. Az valami természetes is, azon nem ütközhetik meg senki. Már azért a vármegye hatalma követeli, hogy a vicispán négy lova úgy röpüljön, mintha szárnya volna. S bizony a jó út a jó lónak a szárnya!

Ott van a bodonyi országút, olyan akár a palló, a szép Bitzó Erzsébetnek köszönheti a Cserhát, míg a Karancsalja a deli Vér Jánosné tejszín arcát áldhatja.

Így lesz a Cserhátból Bágymellék, Bitzó Erzsébetből Bitró Erzsébet. Mikszáth ugyanezt a pribolyi országút kapcsán is elmeséli, a *Nemzetes uraimék* egy egész fejezetét szenteli ennek. (Ennek kapcsán kiigazíthatjuk a kritikai kiadás egyik szövegkritikai jegyzetét. A *Rajzok a régi vármegyéből* egyik helyén (KrK. 2. 289. 15.) Mikszáth Kapornokot ír Majornok helyett. Az *apám ismerősei* című regényben (KrK. 2. 24. 7.) szintén. Ez utóbbiról a jegyzetek azt állítják, hogy a Szegedi Naplónak leadott kézirat helytelen olvasása folytán keletkezett. Majdnem bizonyos, hogy másról van szó. A helynevek láncolatát kell inkább bővítenünk, a történet előbb Pribolyról, majd Kapornokról, végül Majornokról szól.)

A példák száma könnyedén szaporítható. Mikszáth korai regényeinek (*Nemzetes uraimék*, *Az apám ismerősei*) anyagát újra meg újra átdolgozta, epizódokat emelt ki belőlük, *A Tót atyafiak* négy története közül kettő teljes egészében így keletkezett. Mikszáth alaposan kiaknázta *Az igazi humoristák* című kötetének anyagát is. Ennélfogva nem várható el, hogy a novellákba illesztett anekdoták tökéletesen illeszkedjenek *A jó palócok* elképzelt földrajzi rendjéhez. Ellentmondanak egymásnak, Mikszáth még az utolsó pillanatban is módosítja az egyes neveket. Úgy tűnik azonban, hogy nem törekedett arra, hogy minden ellentmondást kiküszöböljön.

A kritikai kiadás szereplő-felsorolása Filcsik Istvánt Bágy községben lakójának tekinti. Valóban, *A góizoni Sziűz Mária* szövegéből ez derül ki. *A kis csizmák* története viszont Bodokon játszódik, s Filcsik uram bodoki csizmadiaként készíti el a kis Andris csizmáit. *Az a pogány Filcsik* című írásban Majornokról származik, de azt is megtudjuk, hogy előzőleg Gózonban lakott. Mi hát az igazság? Nem deríthető ki.

Mikszáth nem tartja be azokat a játékszabályokat, amiket gyanútlan olvasatunk elvárna. Hiába találunk térképet az első kiadás lapjain, nem több az hevenyészett illusztrációnál. Az író sem ragaszkodik hozzá, hogy a későbbi kiadások közöljék e rajzot, nem része a műnek, nem tekinthetjük a szerzői elgondolás részének.

A palócok

A gyanútlan olvasó harmadik, természetesnek tűnő feltételezése, hogy Mikszáth kötete palóc szereplőket mutat be, pontos képet fest az író szűkebb hazájáról. Valójában szó sincs etnográfiai pontosságról. Mikszáth szereplői egyszerű falusi emberek, a vi-seletükből, beszédmódjukból, szokásaikból nem lehet ráismerni származási helyükre. Ha nem ismernénk a kötet címét, nemigen tudnánk megmondani, hogy Magyarország melyik vidékén játszódnak a történetek. Mikszáth nem néprajzi tanulmányt írt, bár

novellához használt ilyet. Pintér Sándor: *A palócokról* írott, 1880-ban megjelent tanulmányát nemcsak ismerte, hanem ismertette is a Szegedi Napló hasábjain (KrK. 59. 44–49.). A kritikai kiadás is felhívja azonban a figyelmet egy ellentmondásra: a Mikszáth által bemutatott könyv közölt és tényleges adatai bántóan nem egyeznek, mintha két palócokról szóló munka létezne, s mi csak az egyiket ismernénk. Az író Pintér és Mocsáry könyvéről beszél, Mocsáry Pál népköltészeti gyűjteményét azonban hiába keressük.

Mikszáth *A palócokról* című írásában számos olyan mozzanatot említ, ami Pintér Sándor tanulmányában nem szerepel, és nem csupán a népköltészeti anyag ilyen, hanem számos apró anekdota, amit az író különböző írásaiba, például a leghitványabb faluról szóló, többször megírt történetbe beépít. Idézzünk most egy olyan párbeszédet, amely *A jó palócok* történetében bukkan fel. Mikszáth könyvismertetésében ez olvasható:

- *Milyen az út, földi? kérdi a palóc a kiscsoltói fuvarostól.*
- *Csintalan nagy uram, csintalan?*
- *Hát a termés milyen volt?*
- *Maradhatós nagy uram, maradhatós.*
- *Hát a szőlő mutatkozik-e valahogy?*
- *Úgy, hogy ahogy se mutatkozzon, még sohasem volt.*

A székelyek csavaros észjárására emlékeztető dialógus szövege több ponton is gyanús. Nem világos, hogy miért a kérdezőt nevezi Mikszáth palócnak. Az első válasz végén is logikátlan a kérdőjel. A válaszoló kétszer is *nagy uramnak* nevezi beszélgetőpartnerét, amitől az az érzésünk támad, hogy ez a párbeszéd inkább Mikszáth egyik regényének, vagy novellájának idézete, nem pedig néprajzi megfigyelés. Ez a részlet másfél év múltán *A „Királyné szoknyája”* című novellában kerül ismét elénk, s érdekes módon a beszélgetést folytatók közül az egyik úri szereplő:

Úgy elgondolkozott, hogy észre sem vette az öreg úri vadászt, ki a hegy felől közelgett, csak mikor már megszólította.

- *Jó estét fiam! Hova való vagy?*
- *Csoltóra.*
- *Akkor azt is tudod, kié ez a hegyhát?*

Imre elmosolyodott. Egészen egyenesen mégsem veszi magára, nincs vele mit dicsekedni.

- *A Gyócsi Imrée – mondá kelletlenül.*
- *Úgy nézem, szántónak használja. Arra ugyan nem lehet valami nagyon jó.*
- Imrét bosszantotta a lenező beszéd. De bizony csak nem hagyja bántani a Bogátot.*
- *Maradhatós biz az, egészen maradhatós.*
- *Hát az út milyen tőle a belédi üvegputáig?*
- *Csintalan, majd mindig csintalan...*

Említettük már egyszer *Az igazi humoristák* című Mikszáth-kötetet, egy az iméntihez hasonló, a palócokra jellemző nyelvi fordulat kapcsán még egyszer idézhetjük. Mikszáth a temetők sírfeliratai közül válogat, humoros versikéket, feliratokat közöl, s közöttük szerepel a rimaszombati utazóügynök sírverse is:

- Itt pihen Kutlik Pál, az én kedves férjem.*
- Honnan foglak várni ezentúl mindennap?*

A kritikai kiadás Kutlik Pál nevéhez fűz magyarázó jegyzetet, arról azonban nem tesz említést, hogy a versike második sora szinte szó szerint megegyezik a *Timár Zsófi özvegye* című novella egyik nagyon hangsúlyos mondatával:

*Zsófi némán borult a holttest fölé, csókokkal borította s sokáig tartá átkarolva, gör-
csösen.*

*Mikor erőszakkal elszakították onnan, akkor is olyan szelíd, olyan nyugodt volt az
a bánatos arca, mint egyébkor. Nem volt még sem szava, sem könnye.*

Visszafordult, egy utolsó tekintetet vetett a halottra s összeroskadt.

*Majd felkelt, megragadta acélerővel az öregasszony vállát s szilaj, dült arccal, tompa
hangon kérdé:*

– Minek hozott kend ide? Honnan fogom őt ezentúl várni?

S könnye csak most eredt meg, mint a kiengedett patak.

Timár Zsófi története abból a szempontból is tanulságos, hogy mennyire kötőd-
nek *A jó palócok* történetei Mikszáth szűkebb szülőhazájához. Amint az a kritikai ki-
adás jegyzeteiből kiderül, a toronyból leszédülő ácslegény történetét az író 1875-ben
meséli el először. A pesti ferences-rendi templom renoválása kapcsán hozza fel, mint
egy hajdan Egerben megtörtént esetet. A novella folyóiratközléseiben, a Fővárosi La-
pok és a Szegedi Napló szövegében már Röszkén játszódik a történet (1881. március-
április; Mikszáth Szegeden írja ezt a változatot), s csak az 1882-es kötetben válik pa-
lóccá az eset.

A novellafűzér szereplői tehát nem felelnek meg a gyanútlan olvasó elvárásainak.

Összegzés

Sem időben, sem térben, sem az alakok között nem sikerült természetes rendet
találnunk. Mintha Mikszáth tudatosan törekedett volna arra, hogy ezek a novellák laza
rendben maradjanak. Nem szőtte olyan szoros rendbe a szálakat, hogy regénnyé szer-
veződjön a szöveg. A történetek sajátos palóc mitológiai térbe kerülnek, szinte tetsző-
leges sorrendben olvashatók, idézhetőek. Számukat akár szaporítani is lehet, hiszen írt
három olyan novellát is, amelyik minden további nélkül beilleszthető a kötetbe.
Rubinyi Mózes meg is tette, 1914-es kiadásában szerepelteti *A fekete kisasszony*, *A szép-
asszony vászna* és az *Asztaltól – ágytól* című novellákat. Ezek a személy és helynevek te-
kintetében tökéletesen illeszkednek *A jó palócok* darabjaihoz. A kritikai kiadás úgy véli,
Mikszáth önkritikusan tartózkodott attól, hogy a misztikus hangulatú darabok túl-
súlyba kerüljenek a kötetben, a magunk részéről arra gondolunk, hogy alaposabb kö-
tetkompozíciós elemzés nélkül ez a kérdés megválaszolhatatlan.

Szükség lenne már réges-régen olyan átfogó vizsgálatra, amelyik *A jó palócok* szö-
vegösszefüggéseit, keletkezéstörténetét, kötet szerkezetét feltárja és értékeli. Az eddigi
kiadások jórészt csak halomba hordták a fellelhető adatokat, feldolgozásuk pedig egye-
lőre nem történt meg kielégítő módon. Az évforduló talán arra is alkalmas, hogy
ilyesmit szóvá tegyünk, abban a reményben, hogy a szövegek újabb, tudományos igé-
nyű kiadásai már figyelnek erre is.